

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИН- НОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Збірник наукових статей
Випуск XXII

м. Івано-Франківськ, 2010

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТИВНОГО КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

УДК 347.192.3

Визначення та закріплення природи корпоративного права має особливе значення. Складовим елементом будь-якого суб'єктивного права є можливість обирати форму його здійснення. Однією з таких форм є форма юридичної особи. Створення юридичної особи не є самоціллю, а відповідною формою реалізації свого суб'єктивного права [1, с.6, 7].

Суб'єктивне корпоративне право заслуговує на самостійне місце серед переліку об'єктів цивільних прав, які містяться в статті 177 Цивільного кодексу України [2]. Назріла пора вслід за податковим законодавством і цивільному праву визнати самостійне місце суб'єктивного корпоративного права серед об'єктів цивільних прав, а не застосовувати аналогію, прирівнюючи їх до майнових прав, або (що ще гірше) ігнорувати таке право. На нашу думку, не слід вважати прийнятним і той факт, що в Господарському кодексі, на відміну від цивільного законодавства, корпоративним правам присвячена окрема глава і дається визначення поняття корпоративних прав через їх тричленний зміст (ст.167 Господарського кодексу України) [3]. Хоча по суті корпоративне право та його реалізація не пов'язані безпосередньо з господарюванням. Воно виникає в результаті реалізації суб'єктами цивільних правовідносин засновницького права - права на створення юридичних осіб.

Якщо звернутися до визначення змісту корпоративних прав у ст. 167 ГК України, то у ньому зазначаються ключові повноваження учасника (засновника) юридичної особи. До них відносяться правомочності на участь в управлінні організації, отримання частини прибутку, а також майна у випадку ліквідації. До змісту корпоративного права можуть входити й інші повноваження, які передбачені законом та установчими документами. Їх прийнято ділити на права майнового та немайнового характеру. Але саме майновий елемент робить його таким „привабливим”. Новий Цивільний кодекс замість узагальненого визначення корпоративних прав містить регулювання прав учасників господарського товариства (ст.116), зміст яких по суті розкривається через такі ж складові.

У статті 100 ЦК України зазначається, що „право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі.” Виникає питання: окремо від чого? Якщо право участі у товаристві розуміти як елемент суб’єктивного корпоративного права, тоді стає зрозуміло, що немайнове право членства у товаристві, яке охоплюється поняттям корпоративного права, не може окремо від майнових прав бути відчужене третій особі. Майнові складові корпоративного права безпосередньо впливають з участі у формуванні статутного фонду (майна) товариства, тому слід припустити, що окремо від немайнових не можна передавати і майнові права члена товариства, залишаючись при цьому його учасником. З такого положення випливає висновок про те, що суб’єктивне корпоративне право аналізується через його складові, але для цивільного обороту його слід розуміти як єдиний неподільний об’єкт. Це торкається в повній мірі й одноосібного товариства.

Цікавим у цьому сенсі є дослідження І. Кібенко, яка у своїх висновках впритул наблизилась до визнання корпоративного права як складної сукупності правомочностей. Аналізуючи право участі в товаристві, виходячи з буквального тлумачення ст.100 ЦК України, вона зазначає, що окремо право участі в товаристві ні в якому разі не можна розглядати як особисте немайнове, аргументуючи свою позицію тим, що учасник товариства, вклавши своє майно до статутного фонду, зацікавлений в отриманні дивідендів, навіть такі повноваження учасника, як право на отримання інформації та участі в загальних зборах, спрямовані передусім на захист його майнових інтересів. Вона слушно зауважує, що самі по собі ці права не мають вартості для особи [4, с. 309]. Про невіддільність права участі в товаристві свідчить і той факт, що воно, як самостійне, не може входити до складу спадщини (ст.1219 ЦК). Авторка стверджує, що для підприємницьких товариств право участі у товаристві не може бути предметом окремих правочинів, але може переходити до іншої особи у разі відчуження або спадкування іншими особами належних їм акцій, часток, паїв у статутному фонді (капіталі) товариства [4, с.312]. Похибка цього висновку, на нашу думку полягає в тому, що в ньому ми повертаємося знову ж до того від чого відмовилися – визнання подвоєння суб’єкта права власності на частку (пай). Тільки визнавши корпоративне право самостійним об’єктом цивільних прав, яке по суті є складною сукупністю окремих правомочностей, ми розставляємо усі крапки у цьому питанні. Тому право участі у непідприємницькому товаристві вважається членством і не може окремо передаватися іншій особі, а право участі у підприємницькій юридичній особі є нічим іншим, як володінням корпоративним правом.

Суб'єктивне корпоративне право – це право засновника юридичної особи корпоративного типу, але поняття останнього не обмежується виключно особою, яка прийняла рішення про створення (заснування) юридичної особи. До осіб, яких ми називаємо засновниками, належать власне засновники (у вузькому розумінні), учасники господарських товариств, вкладники, члени кооперативів, власники підприємств. Важливим для визначення суб'єкта корпоративного права є не тільки участь у формуванні її майна. Така участь може полягати у здійсненні внесків у статутний фонд, придбанні акцій, часток, належних учасникам господарських товариств або ж безпосередньо самому товариству. При цьому не будь-яка форма цієї участі породжує назване право, а лише участь у формуванні статутного фонду. Внески, не пов'язані з його формуванням, не можуть породжувати згаданих прав. Причина в тому, що внесення засновником майна в статутний фонд не породжує для юридичної особи обов'язку повертати ці внески. Майно вноситься безоплатно, засновник втрачає право на нього, ризикує його втратити у разі неефективної діяльності такої особи, а, отже, він повинен мати можливість впливу на подальшу "долю" цього майна. Правовим засобом забезпечення цієї можливості є набуття натомість «корпоративного права». Володіючи ним, особа може реально впливати на діяльність юридичної особи в цілому, а не лише щодо долі внесеного в статутний фонд майна. Втрачаючи право власності на внесені майно, особа набуває назване право – право реально впливу на діяльність юридичної особи [5, с.104].

Наведемо приклади, які окреслять акценти на предмет висвітлення. Так, помирає засновник приватного підприємства (його вищий орган управління), який був і директором підприємства. Майно, що ним вносилося як внесок до статутного фонду, належить підприємству на праві власності. Вищого органу управління підприємство не має. Разом з тим, частина повноважень - прийняття рішення про внесення змін та доповнень до статуту, припинення діяльності, призначення директора тощо - можуть бути ухвалені тільки вищим органом – засновником і ніким іншим. Хто вправі реалізувати повноваження, що належали засновнику? Чи входить майно вказаного підприємства до спадщини? За чинним законодавством – ні, оскільки його власником є підприємство (юридична особа), яка розглядається як самостійний суб'єкт права власності, а її існування не обмежується існуванням засновника. Вирішити цю проблему існуючими правовими засобами неможливо, і тільки категорія суб'єктивного корпоративного права дозволяє врегулювати ці відносини, а саме – успадковується не майно (воно належить юридичній особі), а корпоративне право, що належало засновнику стосовно підприємства. При цьому власник майна залишається незмінним – юридична особа. Ін-

ший приклад. Один з членів подружжя під час шлюбу створює приватне підприємство. Внаслідок ділових здібностей засновника підприємство розвивається, реалізує проекти, отримує прибуток. Через деякий час дружина засновника звертається з позовом про розірвання шлюбу і заявляє вимоги на половину майна підприємства, стверджуючи, що воно було придбане під час подружнього життя. Знову ж таки, тільки категорія суб'єктивного корпоративного права в змозі за допомогою уже існуючих правових засобів вирішити даний спір. Перелік таких прикладів можна продовжувати, і вони стосуються не тільки приватних підприємств, але й інших організаційно-правових форм юридичних осіб. Таким чином, ми можемо констатувати, що при створенні юридичної особи як похідного суб'єкта цивільних відносин, між засновником та юридичною особою виникають особливі правовідносини. Їх сутність, незалежно від того, хто є засновником - фізична особа чи юридична особа, полягає в праві першого визначати волю створеної особи з метою реалізації власних суб'єктивних прав. При такому розумінні юридична особа розглядається як допоміжна правова категорія, що опосередковує волевиявлення засновника (засновників), пов'язане з реалізацією належних засновникам суб'єктивних прав шляхом вступу юридичної особи у правовідносини з необмеженим колом третіх осіб. Поза засновниками волевиявлення юридичної особи не здійснюється. За кожною її дією простежується інтерес засновника (засновників) та його волевиявлення, спрямоване на реалізацію власного інтересу. Юридична особа завжди підпорядкована меті, визначеній засновниками. Саме в цьому – меті та змісті діяльності юридичної особи полягає реалізація суб'єктивного права засновника. У зв'язку з тим, що юридична особа створюється в результаті реалізації засновницьких прав інших суб'єктів і з метою, яка ними визначається, вона завжди буде залежна від засновника, незважаючи на те що, з точки зору цивільного права юридична особа та її засновник – окремі, самостійні суб'єкти правовідносин. Отже, ми можемо констатувати про існування постійного особливого суспільного зв'язку між засновником та юридичною особою, для позначення якого і застосовується термін “корпоративне право”. А корпоративні правовідносини – це врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають між засновником (учасником) юридичної особи і самою юридичною особою в результаті реалізації ним засновницьких прав, а також відносини між учасниками, що впливають з укладеного установчого договору. Організаційно-правова форма створеної юридичної особи не буде впливати на факт існування корпоративного зв'язку, а тільки буде визначати зміст корпоративних прав того чи іншого суб'єкта корпоративних відносин. Наприклад, при створенні акціонерних товариств перше місце відводиться майновим корпоративним

правам, а якщо йдеться про створення повного товариства – визначальними є управлінські повноваження. Юридичним фактом, в результаті якого виникає корпоративне правовідношення, є момент створення юридичної особи. До цього часу всі відносини між засновниками юридичної особи, незалежно від її майбутньої форми будуть договірними.

Отже, корпоративне право в суб'єктивному розумінні слід розуміти як право особи, об'єднуючи зусилля та капітал, бути учасником корпорації (юридичної особи). Корпоративним правом у цивільно-правовому розумінні слід вважати правовий зв'язок, який виникає між засновником (учасником) юридичної особи та новоствореним суб'єктом в результаті реалізації засновницького права. Цей правовий зв'язок є визначальним і виступає стержнем всієї низки суб'єктивних корпоративних прав, якими наділяються сторони правовідношення. Всі інші суб'єктивні права учасника, що витікають із його участі в тій чи іншій організації, є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права.

Корпоративне право за своєю суттю є складною категорією, яке в свою чергу складається з низки майново-організаційних суб'єктивних прав (повноважень) учасників (засновників) юридичних осіб. Наповнення змісту корпоративного права безпосередньо залежить від організаційно-правової форми юридичної особи. Вибір того чи іншого виду юридичної особи є визначальним для пріоритетності у змісті корпоративного права майнових чи організаційних компонентів. Реалізуючи свої корпоративні права, учасники юридичних осіб впливають на формування їх волі, при цьому новостворений суб'єкт залишається самостійним суб'єктом цивільного права. Така ситуація є нетиповою для цивільно-правового регулювання, оскільки за загальним правилом суб'єкти цивільного обороту самостійні та незалежні один від одного. Здійснення корпоративних прав прямо чи опосередковано націлене на задоволення майнових інтересів їх носіїв. Тому їх слід вважати майновими правами, а допоміжна роль організаційних прав зводиться до мети набуття корпоративних прав. Наприклад, участь у створенні товариства з обмеженою відповідальністю в першу чергу направлена на отримання прибутку, а право брати участь в управлінні товариства є в якісь мірі похідним. А ось заснування некомерційної юридичної особи на перший план висуває немайнові права – формування основних напрямків діяльності юридичної особи, бути обраним до складу керівних органів тощо.

Разом з цим, для всіх суб'єктивних корпоративних прав є характерним те, що:

- 1) вони виникають в результаті створення юридичної особи;
- 2) виражають відносини між засновником та юридичною особою

- 3) мають організаційно-майновий характер, тобто передбачають право на управління або участь в управлінні, право на доходи;
- 4) пов'язані з впливом засновника на формування волі юридичної особи;
- 5) пов'язані з опосередкованим правом на майно юридичної особи при її ліквідації.

Специфіка корпоративного права виявляється зокрема в тому, що воно виступає як складна сукупність прав, яке кожне окремо можна назвати корпоративним правом. Це право на одержання прибутку, право на управління, право на отримання частини майна підприємства після його ліквідації, право на інформацію тощо.

1. Кравчук В.М. Корпоративне право. – Київ: Вид-во «Істина». – 718с.
2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 40-44.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-ІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - №№ 18, 19-20, 21-22, ст.144.
4. Кібенко О.Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи. Перспективи використання Європейського законодавчого досвіду у правовому полі України // Серія: Юридичний радник. – Харків: вид-во «Страйд», 2005. – 431с.
5. Проект Закону України «Про невідприємницькі організації» від 15.10.05./ Проблеми законодавства для невідприємницьких організацій// Матеріали Всеукраїнської конференції з питань зак-ва для невідприємницьких організацій. – К., 2004.

Васильєва В.А.

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТИВНОГО КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

Стаття присвячена дослідженню поняття корпоративного права. У даному дослідженні даний перелік правомочностей, що утворюють структуру корпоративного права, виокремлені характерні ознаки корпоративних прав.

Ключові слова: корпоративне право, суб'єктивне корпоративне право, юридична особа.

Васильєва В.А.

ПОНЯТИЕ СУБЪЕКТИВНОГО КОРПОРАТИВНОГО ПРАВА

Статья посвящена исследованию понятия корпоративного права. В данном исследовании данный перечень правомочий, что образуют структуру корпоративного права, выделены характерные признаки корпоративных прав.

Ключевые слова: корпоративное право, субъективное корпоративное право, юридическое лицо.

Vasilyeva V.A.

THE NOTION OF THE SUBJECTIVE CORPORATIVE RIGHT

The article is sanctified to research of concept of corporate right. There is this list of competences in this research that form the structure of corporate right, the characteristic signs of corporate rights are distinguished.

Keywords: corporate right, equitable corporate right, legal entity.